

„Chowanna”	Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego	Katowice 2004	R. XLVII (LX)	T. 1 (22)	s. 82–87
------------	--	---------------	------------------	--------------	----------

Antónia TISOVIČOVÁ

Koncepcia prípravy odborníkov pre výchovu a vzdelávanie psychosociálne narušených na Slovensku

Štúdium pedagogiky psychosociálne narušených a jeho absolvovanie je pre učiteľ'a pôsobiaceho v škole pri reedukačnom zariadení nevyhnutné.

Model bakalárskeho a magisterského štúdia sa mi vidí v súčasnosti ako prijateľný a vidím v ňom niekoľko požítkov.

Moja predstava spočíva v tom, že v rámci bakalárskeho štúdia by študenti mali počas vysokoškolskej prípravy dostať penzum odborných vedomostí zo všeobecného základu, tzv. propedeutických disciplín, teóriu a prax výchovy s jej jednotlivými zložkami a ťažisko by malo byť v teórii a praxi prevýchovy zameranej na druh a stupeň narušenosti. Samozrejme, že si to vyžaduje seriózne prepracovať obsah teórie i praxe výchovy, pripraviť nový študijný program, ktorý bude obsahovať všetky požadované náležitosti aj s profilom absolventa.

Na bakalárske štúdium by malo nadväzovať štúdium magisterské, ktoré by malo byť orientované na získanie učiteľ'skej vysokoškolskej kvalifikácie. Aby však študent mohol pokračovať v magisterskom štúdiu učiteľ'stva, musí absolvovať bakalárske vychovávateľ'ské štúdium so zameraním na špecializáciu, ktorú si vybral.

Vo vysokoškolskej príprave špeciálnych pedagógov pre prácu s deťmi a mládežou s poruchami správania by sme nemali nadradovať výchovu nad vzdelávanie a vzdelávanie nad výchovu. Sú neodmysliteľne spojené v dialektickej jednote a nie je možné ich od seba oddelovať. To znamená, že keď sa

študent rozhodne študovať špeciálnu pedagogiku, mal by mať možnosť vybrať si z množstva ponúknutých v danom roku otváraných špecializácií, aby jeho bakalárska vychovávateľská príprava sa nerealizovala len so všeobecným zameraním, ale so zameraním na určitú špeciálnopedagogickú špecializáciu. Samozrejme, že iný obsah bude mať bakalárske štúdium pedagogiky telesne postihnutých a iný pedagogiky psychosociálne narušených.

Vo výchovnovzdelávacom procese žiakov s poruchami správania sa často a vo veľkej miere vyskytujú situácie, ktoré majú celkom neobyčajný a preto i nečakaný priebeh. Pedagóg na riešenie takýchto situácií nemá k dispozícii žiadny vzor a častokrát nenájde vo svojich skúsenostiach ani analogickú modelovú situáciu. Nebýva vzácnosťou, že i reakcie toho istého dieťaťa v podobnej výchovnovzdelávacej situácii a pri aplikácii toho istého pedagogického prostriedku bývajú rôzne. Pedagóg ich preto nemôže anticipovať. Zvládnutie takejto zložitej pedagogickej situácie si vyžaduje vyzrelú osobnosť, vysokú profesionalitu a umenie učiť a vychovávať. Prečo na prvé miesto kladiem učenie?

Predovšetkým preto, že učenie a tým aj vzdelávanie sa javí ako jeden zo základných princípov správania človeka a bez učenia nie je možná žiadna výchova. Ak vychádzame z tézy, že o učení ako o zmene odohrávajúcej sa v organizme, presnejšie v dispozíciách jednotlivca, sa dozvedáme nepriamo, prostredníctvom správania, výkonu jednotlivca, potom musíme vedieť porovnávať správanie, činnosť jednotlivca pred touto situáciou a po nej. Takýmto spôsobom dokážeme totiž zistiť, či učenie prebehlo alebo nie. Ak sa správanie zmenilo, sme oprávnení hovoriť o uplatnení sa učenia. Ide o neobyčajne zložitý proces, ktorý je dôležitou súčasťou stvárňovania správania sa človeka, na získavanie nových vlastností a schopností. Nová orientácia v prostredí, využívanie možností tohto prostredia pre sebauplatňovanie a uspokojovanie potrieb a ambícií človeka, podčiarkuje dôležitosť poznania všetkých charakteristík a podmienok priebehu učenia.

To je jeden z významných dôvodov, prečo nemôžeme pripravovať na prácu s jednotlivcami s poruchami správania zvlášť učiteľov a zvlášť vychovávateľov. Učiteľ musí vedieť zvládnuť i výchovné problémy a so žiakmi s poruchami správania je ich skutočne nemálo. Totiž väčšina žiakov sa dostáva do reedukačných domovov práve pre neúspešnosť v škole, ktorú najčastejšie riešili záškoláctvom. Školský prospech treba vidieť vo vzájomnom vzťahu s osobnosťou nositeľa tohto prospechu – so žiakom s poruchami správania. Poruchy správania spocívajú okrem iného i v neochote primárne podrobiť sa školskej disciplíne a sekundárne v neochote osvojiť si poznatky. Z tejto neochoty potom logicky vyplýva snaha uniknúť týmto neprijemným povinnostiam, čo sa najčastejšie manifestuje formou záškoláctva. Iste by sa dalo dlho diskutovať o tom, či neochota podrobiť sa školskej disciplíne je príčinou

záškoláctva, alebo jej dôsledkom. V každom prípade ale tento školský fenomén má svoj konkrétny odraz v prospechu, ktorý žiak v škole dosahuje, alebo v úrovni vedomostí, zručností, spôsobilostí a návykov, ktorými žiak disponuje.

Domnievam sa, že poruchy správania a školský prospech spravidla spolu úzko súvisia, tým však nechcem problém zužovať, pretože etiológia porúch správania je veľmi rozmanitá a rozsiahla. Pozornosť chcem zamerať predovšetkým na oblasť školy, pretože v špeciálnopedagogickom teréne absentujú práve učitelia-špeciálni pedagógovia a tým chcem zdôrazniť nevyhnutnosť vysokoškolsky vzdelaných pedagógov, teda učiteľ'a a vychovávateľ'a v jednej osobe.

Neviem si totiž dost' dobre predstaviť, ako by mohol učiteľ' bez vychovávateľ'skej kvalifikácie pôsobiť v školách pri reedukačných zariadeniach, kde sú umiestňovaní jednotlivci s vážnymi poruchami správania. Zákonite by musel zlyhať a opäť by sme len podporili veľ'kú fluktuáciu učiteľ'ov, ktorí by zo škôl tohto typu odchádzali najmä pre vlastné zlyhanie a svoju neúspešnosť'.

V školách pri reedukačných zariadeniach je výchovné vyučovanie základnou a hlavnou formou vyučovania a musí splyvať s metodikou reedukačného pôsobenia. Učiteľ' musí mať na zreteli, že popri vyučovaní a vzdelávaní je výchova a prevýchova dominantou jeho každodennej práce, či učivo vysvetľuje, opakuje, precvičuje, či ide o grafický alebo verbálny prejav, domácu úlohu atď'. Všade sleduje s vyučovacími cieľmi aj ciele výchovné – tlmenie zlozvykov, posilňovanie všetkých pozitívnych životných návykov s využitím každej učebnej témy podľa jej druhu a obsahu.

Prax potvrdzuje, že učitelia bez špeciálnopedagogického vzdelania zameraného na psychosociálnu narušenosť vnášajú do výchovnovzdelávacej činnosti v škole nevhodné metódy práce, praktizované na normálnych školách, ktoré častokrát bývajú príčinou čiastkových neúspechov. Je nevyhnutné povzbudivo hodnotiť i drobnejšie úspechy žiakov, správne a vhodne redukovať učivo, voliť najúčinnnejšie formy, prostriedky a metódy práce, poznať príčiny porúch správania žiaka, ich negatívne priebežné prejavy a príznaky, počítat' s nimi a vedieť im predchádzať'.

V rámci vysokoškolského učiteľ'ského štúdia etopédia (v súčasnosti označovaná ako pedagogika psychosociálne narušených) bola jednou zo špecializácií, kde sa získavala spôsobilosť vyučovať v školách pri osobitných výchovných zariadeniach, v súčasnosti označované ako špeciálne výchovné zariadenia (základná škola a špeciálna základná škola pri detských diagnostických centrách a diagnostických centrách pre mládež, reedukačných domovoch pre deti a pre mládež, liečebnovýchovných sanatóriách, v školách pri pedopsychiatrických zariadeniach, špecializovaných triedach pre deti s poruchou školskej prispôsobivosti).

Vyhláška MŠ SR č. 42/1996 o pedagogickej a odbornej spôsobilosti vyžaduje pre učiteľ'ov na školách pri špeciálnych výchovných zariadeniach príslušnú špeciálnopedagogickú kvalifikáciu.

Dovolím si uviesť niekoľko dôvodov otvorenia denného štúdia pedagogiky psychosociálne narušených (etopédie):

a) celkovo zvýšený výskyt porúch správania asociálneho a antisociálneho charakteru u detí a mládeže, v dôsledku čoho stúpajú nároky na prevýchovné zariadenia čo do ich kapacít ako aj kvality prevýchovnej činnosti, ktorých súčasťou sú i základné školy a špeciálne základné školy,

b) vysoká fluktuácia pedagógov pôsobiacich v týchto zariadeniach z dôvodov nekvalifikovanosti,

c) t.č. v Slovenskej republike existuje približne 24 špeciálnopedagogických školských zariadení so zameraním na výchovu a vzdelávanie detí a mládeže s poruchami správania, ktorým bola súdom nariadená ústavná alebo uložená ochranná výchova, ktoré nie sú dostatočne dotované kvalifikovanými pedagogickými pracovníkmi,

d) Ministerstvo školstva Slovenskej republiky vydalo „Opatrenia na zvýšenie kvalifikačnej úrovne pedagogických pracovníkov v špeciálnom školstve“ ešte v roku 1993, kde sa uvádza, že kvalifikačné požiadavky spĺňa 43,26% pedagogických pracovníkov. Najnepriaznivejšia, iba 17% kvalifikovanosť je u špeciálnych pedagógov. V tomto dokumente sa zdôrazňuje potreba vykvalifikovať odborníkov prednostne v psychopédii a etopédii v kombinácii. V zdôvodnení sa uvádza: „Je potrebné vzhľadom k potrebám praxe pripraviť špeciálnych pedagógov ako učiteľ'ov všeobecnovzdelávacích a odborných predmetov v spojení so špeciálnou pedagogikou. Najviac požadovaná odbornosť v rámci špeciálnej pedagogiky je psychopédia a etopédia“. Vzdelávanie špeciálnych pedagógov v oblasti pedagogiky mentálne postihnutých sa realizuje tak v dennom ako i v diaľkovom štúdiu, ba i v rozširujúcom štúdiu. Predpokladám, že kvalifikovanosť na špeciálnych základných školách pre mentálne postihnutých sa oproti roku 1993 zvýšila, naopak v školách pri špeciálnych výchovných zariadeniach sa situácia nemohla zlepšiť, pretože neboli možnosti získať vysokoškolskú špeciálnopedagogickú kvalifikáciu, keďže toto štúdium v rámci Slovenska nebolo otvorené od roku 1992. V školskom roku 2002/2003 bolo na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave otvorené rozširujúce štúdium pedagogiky psychosociálne narušených na základe akreditácie, ktorú Pedagogická fakulta v Bratislave získala na základe predloženého študijného programu, ktorý som vypracovala pre pedagogiku psychosociálne narušených, od Akreditačnej komisie pri MŠ SR. MŠ SR dňa 17 júna 2002 priznalo Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského konať štátne skúšky v študijnom odbore magisterského štúdia: učiteľ'stvo pre špeciálne školy v špecializácii – pedagogika psychosociálne narušených.

V magisterskom štúdiu by mal student počas vysokoškolského štúdia pedagogiky psychosociálne narušených získať vedomosti v predmetoch aplikovaného teoretického základu, profilujúcich disciplínach a fakultatívnych predmetoch. Na tomto základe by mal získať zručnosti a spôsobilosti vykonávať špeciálnopedagogickú diagnostiku, vyučovať a vzdelávať na školách pri špeciálnych výchovných zariadeniach, poskytovať poradenskú pomoc rodinám psychosociálne narušených, vykonávať depistážnu, preventívnu, profylaktickú činnosť a podieľať sa na postpenitenciárnej starostlivosti podľa potrieb a požiadaviek kompetentných inštitúcií.

Pedagogika psychosociálne narušených sa zameriava na formulovanie špecifických cieľov výchovy a vzdelávania. Hlavný dôraz by sa mal klásť na procesúalnu stránku predmetu, na reedukačný proces, jeho zákonitosti, cieľ, úlohy, obsah, zásady, metódy, formy, prostriedky, ako aj využívanie reedukačných prostriedkov podľa veku, miery a stupňa narušenosti a špecifických požiadaviek jednotlivých reedukačných špeciálnopedagogických zariadení. Osobitná pozornosť by sa mala venovať didaktickým problémom práce v škole pri reedukačnom zariadení, prípadne ďalších inštitúciách, ktoré zabezpečujú profesionálnu prípravu. Pedagogika psychosociálne narušených oboznamuje s celou štruktúrou odboru, s terminológiou, otázkami normy, vzťahu spoločnosti k jednotlivcovi s poruchami správania, s osobnosťou týchto jednotlivcov a procesúalnou stránkou utvárania charakteru a mechanizmami, ktoré vedú k jeho deformáciám.

Štúdium by tiež malo poskytnúť študentovi získať i špecifické vlastnosti, ako je morálna vyspelosť, kreativita, asertivita, empatia, pozitívny vzťah k deťom a mládeži s poruchami správania, sociabilita, duševná odolnosť a citová stabilita, prirodzená autorita, zvýšená ohľaduplnosť, obetavosť a trpezlivosť, tolerantnosť, humánnosť, sebaovládanie, odvážnosť.

Pre špeciálnopedagogickú prax by bolo veľmi žiadúce a domnievam sa, že i veľmi prospešné, keby sa podarilo magisterské štúdium koncipovať tak, aby absolvent získal odbornú kvalifikáciu v dvoch špecializáciách, tak, ako to napokon navrhuje i MŠ SR, napr. pedagogika psychosociálne narušených a pedagogika mentálne postihnutých, prípadne + jeden aprobačný predmet. Bola by to ideálna kombinácia pre prax nielen v reedukačných domovoch, ale aj v špeciálnych základných školách pre mentálne postihnutých, v odborných učilištiach a v rámci integrácie postihnutých aj v bežných základných školách.

Uplatnenie v praxi by vďaka tomuto modelu bolo oveľa flexibilnejšie. Absolvent študijného odboru by mal získať denným magisterským štúdiom špeciálnej pedagogiky: v špecializácii pedagogika psychosociálne narušených spôsobilosť na vyučovanie a prevýchovnú činnosť na školách a zariadeniach pre psychosociálne narušených (na základnej škole pri detských diagnostických centrách, v školách pri diagnostických centrách pre mládež, základných

školách pri reedukačných domovoch pre deti, v školách pri reedukačných domovoch pre mládež, liečebnovýchovných sanatóriách, v školách pri pedopsychiatrických zariadeniach, špecializovaných triedach na základných školách pre deti s poruchou školskej prispôsobivosti) s príslušnou predmetovou aprobáciou, odbornou kvalifikáciou. Absolvent môže pôsobiť v rezorte školstva ako učiteľ (v školách pri špeciálnych výchovných zariadeniach, základných školách, špeciálnych základných školách), vychovávateľ (v reedukačných domovoch), zdravotníctva (v školách pri pedopsychiatrických liečebniach, zariadeniach pre liečbu drogových závislostí), spravodlivosti, vnútra (v zariadeniach pre výkon trestu odňatia slobody pre mladistvých) v špeciálnych poradenských zariadeniach ako odborník pre výchovnovzdelávaciu prácu, teda všade tam, kde sa realizuje, organizuje, riadi alebo skúma vyučovanie, prevýchova psychosociálne narušených, teda detí, mládeže i dospeléj populácie s poruchami správania, ktoré si vyžadujú špeciálnopedagogickú intervenciu.

Pri zabezpečovaní teoretickej základne by sa absolventi magisterského štúdia pedagogiky psychosociálne narušených mohli uplatniť aj vo výskumných ústavoch (pokiaľ by existovali) ako sú výskumné ústavy pedagogické, psychologické, pedologické, kriminologické a pod.

Pokiaľ by išlo o učiteľov pôsobiacich v spomínaných špeciálnych výchovných zariadeniach pre mentálne postihnutých, v nich sa vyžaduje kvalifikácia v špecializácii: pedagogika mentálne postihnutých. Opakujem ešte raz, ideálna by bola kombinácia štúdia pedagogiky psychosociálne narušených s pedagogikou mentálne postihnutých.

Na stránkach učebníc pedagogiky sa jednoznačne zdôrazňuje morálna bezúhonnosť pedagogického pracovníka. Zvláštnosť pedagogického povolania spočíva v tom, že sa podieľa na formovaní budúcich generácií. Bez priameho osobnostného vplyvu na zverenca nie je možná pravá výchova podieľajúca sa na kreovaní charakterových vlastností. Nestačí disponovať len odbornými vedomosťami a skúsenosťami, ale pedagóg by mal prezentovať pozitívne osobnostné rysy, bez ktorých sa nezaobíde, bez ktorých by nemal a nemôže zastávať pedagogickú funkciu. Len osobnosť môže pôsobiť na vývin a utváranie osobnosti, len charakterom možno vytvoriť charakter. Tu si dovoľím zdôrazniť túto základnú požiadavku, ktorú by sme mali mať na zreteli už pri prijímaní uchádzača o štúdium.